

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ДИТИНИ ЯК МОЖЛИВА ПЕРЕДУМОВА РОЗВИТКУ ЗДАТНОСТІ ДИТИНИ ДО САМОПРОЕКТУВАННЯ

Шиловська О.М. Забезпечення психологічного здоров'я дитини як можлива передумова розвитку здатності дитини до самопроектування.

***Анотація.** Стаття присвячена практичному дослідженню передумов розвитку здатності дитини молодшого шкільного віку до самопроектування.*

В процесі теоретичного аналізу визначено, що однією із особливостей дорослості є спроможність до індивідуальної осмисленої самопобудови, що передбачає самопроектування, планування, саморозвиток тощо. Внутрішні передумови перерахованих процесів закладаються в молодшому шкільному віці, коли дитина під впливом соціокультурного середовища вчиться усвідомлювати не лише власне «Я», але й події, що відбуваються в її житті.

Зроблено припущення, що розвиток здатності дитини до самопроектування тісно пов'язаний з психологічним здоров'ям дитини, зокрема, такими його характеристиками як здатність приймати на себе відповідальність за прийняття рішень та стійкістю дитини до стресових ситуацій.

Досліджено зв'язок самопроектування з розвитком здатності приймати на себе відповідальність за прийняття рішень та розвитком здатності дитини переборювати труднощі.

Доведено, що здатність дитини приймати на себе відповідальність за прийняття рішень та стиль її реагування в стресових ситуаціях є важливими передумовами розвитку здатності до самопроектування. Однак розвиток цих складових психологічного здоров'я зумовлений впливом соціального оточення молодшого школяра.

Окреслено подальші перспективи дослідження, а саме: впливу наявності таких складових психологічного здоров'я як прийняття себе та оточуючих, відкритість переживанням та володіння хорошим рольовим розвитком на розвиток здатності до самопроектування.

Ключові слова: самопроектування, соціокультурний досвід, психологічне здоров'я, здатність приймати на себе відповідальність за прийняття рішень, стійкість дитини до стресових ситуацій

Шиловская Е.Н. Обеспечение психологического здоровья как возможная предпосылка развития способности ребенка к самопроектированию.

Аннотация. *Статья посвящена практическому исследованию предпосылок развития способности ребенка младшего школьного возраста к самопроектированию. В процессе теоретического анализа определено, что одной из особенностей взрослости является способность человека к индивидуальному осмысленному самопостроению, которое предусматривает самопроектирование, планирование, саморазвитие и т.д. Внутренние предпосылки перечисленных процессов закладываются в младшем школьном возрасте, когда ребенок под влиянием социокультурной среды учится осознавать не только собственное «Я», но и события своей жизни.*

Определяющим фактором развития способности ребенка к самопроектированию может выступать наличие психологического здоровья, в частности, таких его составляющих как способность принимать на себя ответственность за принятие решений и стойкость ребенка к стрессовым ситуациям.

В процессе исследования установлена связь между развитием способности ребенка к самопроектированию и способностью брать на себя ответственность за принятие решений, а также стойкостью относительно стрессовых ситуаций, способностью ребенка преодолевать трудности.

На основании результатов, полученных в процессе экспериментального исследования, сделан взвод о том, что способность ребенка брать на себя ответственность за принятие решений и стиль его реагирования в стрессовых ситуациях являются предпосылками развития способности к самопроектированию. Процесс развития этих составляющих психологического здоровья ребенка обусловлен его социальным окружением.

Указаны дальнейшие перспективы исследования, а именно: влияние наличия таких составляющих психологического здоровья как самопринятие и принятие окружающих, открытость переживаниям, хорошее ролевое развитие ребенка на развитие способности к самопроектированию.

Ключевые слова: самопроектирование, социокультурный опыт, психологическое здоровье, способность принимать на себя ответственность за принятие решений, стойкость ребенка к стрессовым ситуациям.

Shylovska O.M. Psychic Health Support As a Possible Precondition to the Child's Self-Designing Ability Development.

Annotation. *The article is devoted to the practical research of the preconditions of the primary school-age children's development of self-projection ability.*

During the process of the theoretic analysis it has been determined that the ability for the individual sensible self-building, that covers self-projection, planning, self-development etc., is one of the features of adulthood. The inner prerequisites of the listened processes set up at primary school-age when under the influence of sociocultural environment the child learns to reflect not only their own self but also the events that take place in their life.

The determining factor in the development of the child's ability to self-projection may be the presence of psychological health and its components such us: the ability to take responsibility for making decisions, the resistant to stressful situations.

In the research process the relation between the development of the child's ability to self-projection and ability to take responsibility for making decisions and ability of overcame difficulties.

Based on studies, it is concluded that ability to take responsibility for decisions and table response to stressful situations is a prerequisite for the development of ability to self-projection. The development of these components of psychological health driven by social surroundings of the child.

The further research perspectives such as the influence of the presence of self-adoption, adoption of surrounding, openness of experience, good role on the development of the child's ability to self-projection.

Key words: *self-projection, psychological health, sociocultural experience, ability to take responsibility for decisions, the resistant to stressful situations.*

Постановка проблеми. У період молодшого шкільного віку на якісно новому рівні реалізується потенціал розвитку дитини як активного суб'єкта, що пізнає оточуючий світ і самого себе, особистості, яка набуває власний досвід проживання, переживання, усвідомлення життєвих подій.

Саме на даному етапі розвитку у дітей починає формуватися самототожність як характеристика особистісного досвіду. Формування рефлексії, що відбувається на даному віковому етапі, сприяє усвідомленню дитиною власного «Я», свого життєвого досвіду, розбудови власної «Я-концепції», як однієї з можливих передумов здатності до самопроектування. Однак формування самототожності може гальмуватися за рахунок залежності дитини від зовнішніх впливів. Дитина молодшого шкільного віку не лише залежна від соціокультурного оточення, але й максимально відкрита для інформаційного потоку з боку соціуму. Саме соціум формує у дитини даного віку усвідомлення власного «Я», наповнюючи це «Я» рисами, якостями, з якими дитина не завжди погоджується, але часто вимушена прийняти. Соціум робить дитину «успішною» чи «невдахою», «переможцем» чи «переможеним», «творчою» чи «бездарною». Однак говорити про можливу здатність дитини до самопроектування можна лише у випадку, коли вона хоча б у чомусь може протистояти соціуму, та не є повністю від нього залежною.

Розкриваючи дану проблему, варто також звернути увагу на фактори ризику порушення психологічного здоров'я дітей, наявність якого, на наш погляд, є також однією з умов розвитку здатності до самопроектування. Таким чином, серед об'єктивних (соціальних) факторів, автори, що досліджували дану проблему, виділяють:

- сімейні: дефіцит спілкування з матір'ю; підвищена тривожність матері; формальне, позбавлене тепла, спілкування з матір'ю; відсутність самостійності та певної автономності дитини; придушення дитячої агресії, як однієї із форм дитячої активності; недостатнє спілкування з батьком; різні стилі виховання у членів сім'ї;
- дитячі заклади: негативний досвід спілкування з однолітками; негативний досвід спілкування з дорослими.

До суб'єктивних (індивідуально-особистісних) факторів, що зумовлюють психологічне здоров'я дитини належать особливості темпераменту; рівень тривожності; рівень самооцінки тощо. [2]

Більшість описів того, як проявляється психологічне здоров'я містить таку важливу якість людини як *стійкість до стресу*, тобто здатність переборювати стресові ситуації та життєві труднощі без шкоди для здоров'я. Стресова ситуація не приводить психологічно здорову людину до апатії і бездіяльності, вона примушує її

функціонувати більш активно, створювати альтернативні умови діяльності.

Ще одне ключове слово для опису психологічного здоров'я – **гармонія**. Це не що інше як баланс між різними частинами “Я” людини, між фізичним, емоційним, інтелектуальним та комунікативним аспектами. Це також гармонія між людиною та оточуючим світом. Гармонія не як статичний стан, а як життя в безперервному розвитку, в постійній зміні.

Психологічне здоров'я – це **також відкритість переживанням**, яке передбачає глибоке і адекватне усвідомлення своїх думок і почуттів, відсутність тенденції до вироблення неадекватного психологічного захисту від неприємних почуттів і здатність приймати свої почуття і думки як основу для вибору поведінки.

Окремі якості складаються в “портрет” психологічно здорової людини. Це, перш за все, людина, яка **приймає себе і оточуючих**. Значення прийняття оточуючих очевидно для всіх, а от прийняття самого себе для багатьох виявляється проблемою. Однак саме впевненість у собі, усвідомлення власної самоцінності лежить в основі гармонійних відношень людини з іншими людьми.

На цьому портрет психологічно здорової людини не вичерпується. Справа не в тому, що людина не страждає, не помиляється, не ображає інших. Психологічно здорова людина – це людина в різних її проявах, але це особистість, яка **здатна брати відповідальність** за своє життя на себе. Вона може бути відкритою по відношенню до людей, але в потрібні моменти вона здатна приймати світ як гру, як театр, і **успішно виконує різні соціальні ролі** – вміє приймати ролі різні за статусом і змістом, але не приймає патологічних ролей, не дозволяє маніпулювати собою. [2]

На наш погляд, наявність у молодшого школяра перерахованих якостей або ж тенденція до розвитку цих якостей, що знову ж таки багато в чому зумовлюється соціумом, є важливою передумовою розвитку у дитини здатності до самопроекування. Таким чином, **мету** нашого дослідження ми вбачаємо у визначенні рівня розвитку у дитини здатності до самостійного прийняття рішень та здатності переборювати стресові ситуації, як необхідні передумови розвитку здатності молодшого школяра до самопроекування.

Аналіз результатів експериментального дослідження. Оскільки особистісний проект може втілюватися в різних дискурсивних формах, ми вирішили використати в діагностичній роботі притчі, як

тексти, що створені культурою і в яких зафіксовано соціокультурні норми, різні варіанти особистісного розвитку, схвалені і прийняті суспільством.

Крім того, багаторічний досвід роботи з дітьми молодшого шкільного віку доводить, що одним з ефективних методів роботи з дитиною даного віку є метод розповідання історій, зокрема, робота з притчею. Зауважимо, що в процесі роботи з притчами психолог отримує діагностичний матеріал, що часто не можна отримати традиційними методами. Зокрема, рівень залежності дитини від соціального оточення досить складно дослідити виключно традиційними методами. В процесі дослідження ми запропонували дітям закінчити притчу, яка передбачала можливість звільнитися від того, що обмежує, відкрити щось нове у житті, прийняти рішення самостійно.

Нижче ми приводимо текст, який був зачитаний дітям.

«В одного чоловіка у клітці жила пташка. Він доглядав за нею, годував, слухав її спів. Одного разу, вийшовши з дому, він забув закрити дверцята клітки...» [1]

Отримані в процесі дослідження відповіді ми розділили за кількома критеріями: пташка використала можливість і полетіла (відповідь, яку дали 62% опитуваних); пташка полетіла, але потім повернулася до свого господаря (24% дітей), пташка не вилетіла з клітки (14% молодших школярів).

Можна припустити, що діти, пташка яких повернулася до господаря або ж зовсім не вилетіла з клітки, великою мірою залежать від оточення, і радше за все, від сім'ї. І оскільки лише соціальне оточення повністю забезпечує їм почуття безпеки, впевненості та комфорту, у будь-яких своїх планах вони, насамперед, спираються на думку значимих дорослих.

Однак не менше нас зацікавила категорія дітей, пташка яких все ж полетіла. 8% сказали про те, що пташка вилетіла з клітки, однак всі вікна в будинку були зачинені і вона повернулася назад. У даному випадку ми можемо припустити, що у дитини може бути підвищений рівень тривожності, страх перед невідомим і знову ж таки залежність від найближчого оточення, яке, можливо, певним чином нівелює дитячі страхи. Однак дане припущення потребує подальшого дослідження.

28% дитячих відповідей знову ж таки відображали наявність певних страхів та тривог. Зокрема, діти даної групи говорили про те, що «пташці було дуже складно, тому що вона до цього ніколи не літала.

Однак літати її навчили інші птахи». Ми знову ж таки повертаємося до того, що дитина молодшого шкільного віку повністю залежить від соціуму. Щось нове, невідоме у житті пов'язано зі складністю, яку можна здолати за допомогою інших.

Підтвердження нашої думки ми знаходимо і у тому, що 11% опитуваних написали закінчення, в якому відображено повернення пташки до господаря, що пояснювалося різними причинами: «стало холодно і не було чого їсти», «подумала, що господар дуже сумував за нею», «знайшла собі іншого господаря» тощо. 6% дітей описували небезпеку, яка чекала на пташку, що насмілилася вилетіти із гнізда.

33% дітей сказали про те, що, вилетівши, пташка знайшла собі нових друзів і була з ними щаслива. Як правило, такі закінчення властиві опитуваним, що досягнули десятирічного віку. Зважаючи на те, що це початок раннього підліткового віку, можна говорити про те, що на зміну значимим дорослим, які багато в чому зумовлюють вибір дитини, приходять однолітки та референтні групи. Таким чином, з однієї залежності від соціального оточення дитина поступово переходить до іншого.

Лише у 15% дітей пташка вилетіла на волю і була щаслива, отримавши свободу і насолоджуючись оточуючою природою. Чи можна припустити, що саме ця категорія дітей є найбільш сенситивною для розвитку здатності до самопроектування? Висновки робити зарано, оскільки на наш погляд, здатність особистості до самопроектування найбільшою мірою проявляється в складних або кризових життєвих ситуаціях, коли, людина, як правило, стоїть перед певним вибором.

Оскільки розвиток здатності до самопроектування у молодших школярів, на наш погляд, тісно пов'язаний з розвитком здатності брати на себе відповідальність за прийняття рішень, то аналізуючи закінчення дитячих розповідей, ми виокремили кілька рівнів готовності дитини до прийняття рішень:

- неготовність молодшого школяра до самостійного прийняття рішень;
- прийняття рішення виключно за допомогою дорослих;
- прийняття будь-якого рішення пов'язано з уявними труднощами, які дитина малює в своїй уяві;
- прийняття рішення можливе при підтримці друзів;
- прагнення дитини самостійно приймати рішення.

Розвиток здатності молодшого школяра брати на себе відповідальність за прийняття рішень безпосередньо пов'язаний із

соціалним оточенням дитини, зокрема з батьками. Саме тому ми запропонували батькам оцінити у дитини дану якість. В основу анкети ми поклали запитання, що відображають рівні готовності дитини до прийняття рішень, отримані в процесі діагностичної роботи з школярами.

В процесі проведеного дослідження були отримані наступні результати:

«моя дитини не готова самостійно приймати рішення» – дану відповідь дали 19% опитуваних;

«моя дитини може приймати рішення при моїй допомозі і підтримці» – 38% батьків;

«моїй дитині складно прийняти рішення, оскільки вона побоюється їх наслідків» – 21% респондентів;

«моя дитина, приймаючи рішення, орієнтується на думку друзів» – 8%;

«моя дитина намагається самостійно приймати рішення» – дану відповідь дали 14% батьків.

Окрім впливу соціального оточення, на розвиток здатності дитини брати на себе відповідальність за прийняття рішення впливають психологічні особливості дитини, зокрема, рівень тривожності.

Проаналізуємо результати, отримані в процесі дослідження:

- 17,5% дітей виявили *надто високий рівень тривожності*, дана категорія дітей є групою ризику, оскільки будь-яка сфера діяльності у дитини пов'язана зі страхом, тривогою, неможливістю самостійно вирішити ситуацію, нездатністю переборювати стресові ситуації та життєві труднощі без шкоди для здоров'я;
- *суттєво підвищений рівень тривожності* показали 18,3% опитуваних. Діти цієї групи також можуть відчувати стан тривоги в будь-якій ситуації і, як правило, розраховують на допомогу з боку дорослого;
- *несуттєво підвищений рівень тривожності* – 22,7% дітей, стан тривоги яких пов'язаний з обмеженим колом ситуацій, певною сферою життя;
- *нормальний рівень тривожності*, що необхідний для адаптації і продуктивної діяльності був виявлений у 22,3% досліджуваних.

З метою дослідження впливу соціального оточення та рівня тривожності дитини на здатність молодшого школяра брати на себе відповідальність за прийняття рішень нами була проведена процедура кореляційного аналізу із застосуванням коефіцієнта кореляції Пірсона.

У результаті проведеного аналізу було встановлено пряму залежність між показником «неготовність молодшого школяра до самостійного прийняття рішень» та «надто високим рівнем тривожності» (коефіцієнт кореляції 0,51), відповідями батьків «моя дитини не готова самостійно приймати рішення» (коефіцієнт кореляції 0,49), «моя дитини може приймати рішення при моїй допомозі і підтримці» (коефіцієнт кореляції 0,47).

Таким чином, невпевненість батьків у своїй дитині, прагнення вирішувати всі дитячі проблеми та високий рівень тривожності дитини повністю закривають простір для розвитку здатності дитини молодшого шкільного віку брати на себе відповідальність за прийняття будь-яких, навіть незначних, рішень.

Пряму залежність було також встановлено між показником «прийняття рішення виключно за допомогою дорослих» та «суттєво підвищеним рівнем тривожності» (КК 0,52), а також відповідями батьків «моя дитини не готова самостійно приймати рішення» (КК 0,49) та «моїй дитині складно прийняти рішення, оскільки вона побоюється їх наслідків» (КК 0,50).

Отримані результати дають підстави для наступних висновків: за наявності підвищеного рівня тривожності, переживання дитиною стану тривоги з приводу будь-якої ситуації призводить до орієнтації на думку дорослих і неможливості приймати рішення без сторонньої допомоги. Такий стан дитини підтримується і батьками, які впевнені у тому, що у неї не достатньо досвіду та можливостей для прийняття власних рішень.

В процесі дослідження пряма залежність встановлена між показником «прагнення дитини самостійно приймати рішення» та «несуттєво підвищеним рівнем тривожності» (КК 0,53) «нормальним рівнем тривожності» (КК 0,49), а також відповідями батьків «моя дитина намагається самостійно приймати рішення» (КК 0,48) та «моя дитина, приймаючи рішення, орієнтується на думку друзів» (0,50).

Отримані результати свідчать про те, що несуттєва тривожність є нормальною реакцією дитини на будь-яку незнайому ситуацію, однак, якщо вона не є занадто вираженою, то змушує дитину діяти у даній ситуації, приймати певні рішення для її розв'язання. Крім того, рівень тривожності дітей часто пов'язаний із особливостями спілкування з батьками, або ж їхнім стилем реагування на життєві ситуації. Молодші школярі, батьки яких схильні драматизувати будь-яку ситуацію, нагнітати страх, копіюють поведінку батьків. Іноді, побоюючись за

дитину, батьки свідомо виховують її в душі надмірної тривожності, недовіри до соціуму тощо. Батьки, які надають можливість дитині самостійно приймати рішення, які розуміють і приймають те, що дитина не завжди орієнтується на думку батьків, відкривають для молодшого школяра можливість самостійно приймати життєві рішення і навчають дитину нести за них відповідальність. На наш погляд, це є однією з передумов розвитку здатності до самопроєктування у дитини молодшого шкільного віку, а також забезпечення однієї з умов її психологічного здоров'я.

Звернемо також увагу на те, що стосовно дітей молодшого шкільного віку зарано говорити про самопроєктування, як усвідомлений та спрямований процес. Зарано, на наш погляд, говорити і про авторство, що передбачає створення проєкта «Я». Якщо за допомогою дорослого можлива інтерпретація певних життєвих подій, то реінтерпретація можлива в окремих дітей, як правило, з високим рівнем інтелектуального розвитку. Однак можна припустити, що вже в молодшому шкільному віці починає проявлятися здатність до самопроєктування. Зокрема, в нашому дослідженні лише 15% дітей характеризуються здатністю приймати рішення і ця здатність всіляко розвивається та підтримується батьками. Ми не можемо стверджувати, що решта досліджуваних з часом виявиться не здатними до самопроєктування. Адже дослідивши чинники, які впливають на розвиток дитини даного віку, можна корегувати даний процес. Однак зауважимо, що без взаємодії з батьками впливати на розвиток здатності дитини до самопроєктування досить складно.

Ще одним суттєвим чинником, який, на нашу думку, впливає на розвиток здатності дитини до самопроєктування, є стійкість молодшого школяра до стресу, тобто здатність переборювати стресові ситуації та життєві труднощі.

Щоб дослідити можливі особливості проявів дітей у кризових ситуаціях, ми запропонували закінчити притчу «Рибалка і вогонь» «Одного разу рибалка із синами відправився ловити рибу. Улов був дуже хороший і до полудня вони збиралися повернутися додому. Але коли вони почали витягати сіть, налетів буревій і берегова лінія зникла з очей.

Тим часом їхній будинок зайнявся і вогонь спалив ущент їхнє житло та все майно.

Коли рибалка із синами вибрався на берег його чекала заплакана дружина, котра відразу розповіла чоловікові і дітям про нещастя. Проте

рибалка навіть бровою не повів. Дружина обурилася: «Чоловіче, ми втратили все, що у нас було, а тобі байдуже?!» [1]

Тоді чоловік відповів:...

Отримані дитячі відповіді ми розділили за наступними темами: фатальність того, що трапилося; покарання за те, що ловив багато риби; є вихід: продати рибу і заробити на новий дім; головне, що всі живі і ніхто не постраждав; знайдеться людина, яка прихистить нас з дітьми; поживемо у бабусі та дідуся; збудуємо нове житло; головне, що ми всі разом; головне, що в нас є сіть, будемо жити біля моря (в лісі); ми ж багаті, купимо собі ще житло.

Отримані теми ми спробували узагальнити і виокремити стилі реагування дітей на стресові або кризові ситуації:

- кризова ситуація є наслідком певної провини, тому змінити нічого не можливо;
- фатальність кризової ситуації, змінювати яку немає сенсу;
- сподівання в кризовій ситуації на допомогу від сторонньої особи;
- активні перспективні дії, спрямовані на вихід із кризової ситуації;
- пасивні дії в кризовій ситуації, що допомагають вижити;
- суб'єкт знаходиться над кризовою ситуацією, головне – життєві цінності;
- кризова ситуація вирішиться за допомогою матеріального забезпечення.

Враховуючи те, що здатність до самопроектування найбільш проявляється саме у кризові моменти життя людини, можна сказати, що сприйняття таких ситуацій як «фатальних», «покарання за провину», таких «що вирішаться за допомогою фінансів чи чийсь допомоги», закриває простір для самопроектування особистості. Зважаючи на те, що стилі реагування на кризові чи стресові ситуації формуються вже в молодшому шкільному віці, доцільно припустити, що у молодшого школяра найчастіше вони пов'язані із стилем реагування значущих дорослих. Тому дослідження не було б логічно завершеним, якби ми не зробили порівняльний аналіз дорослих та дитячих творів.

Батькам ми запропонували написати, яку, на їхній погляд, відповідь міг дати чоловік жінці у даній ситуації.

Серед основних відповідей ми виокремили наступні:

«сама винна, треба було краще дивитися за будинком»; «не переживай, головне, що ми живі», «поживемо у моїх або твоїх родичів», «це не проблема, будинок старий, купимо собі інший», «а чому б тобі не поцікавитися, як нам було у морі в буревій, для тебе важливий будинок, а не чоловік та сини», «все, що не робиться, робиться на краще, впораємося», «у нас уже дорослі сини, збудуємо інший будинок», «поживемо у готелі», «переїдемо від моря у місто, там хоч робота є», «не знаю, що робити, треба подумати», «візьмемо кредит і збудуємо інший будинок», «у нас багато родичів, може, допоможуть».

Отримані теми, як і у дитячих розповідях, ми узагальнили і виокремили стилі реагування батьків на кризові або стресові ситуації:

- звинувачення іншого, зняття із себе повної відповідальності;
- кризова ситуація вирішиться за допомогою матеріального забезпечення;
- сподівання в кризовій ситуації на допомогу від третьої особи;
- активні перспективні дії, спрямовані на вихід із кризової ситуації;
- пасивні дії в кризовій ситуації, що допомагають вижити.

Подальший контент аналіз та порівняльний аналіз дитячих та батьківських розповідей привів нас до наступних висновків:

- у 61% опитуваних стилі реагування на кризову ситуацію у батьків та дітей були схожими. Зауважимо, що найбільше діти усвідомлюють та закріплюють такі стилі реагування батьків, як: кризова ситуація вирішиться за допомогою матеріального забезпечення; сподівання в кризовій ситуації на допомогу від третьої особи та активні перспективні дії, спрямовані на вихід із кризової ситуації;
- фатальність кризової ситуації, змінювати яку немає сенсу, що проявляється у дітей, пов'язана з такими батьківськими стилями як: звинувачення іншого, зняття із себе повної відповідальності та пасивними діями в кризовій ситуації, що допомагають людині вижити.

Висновки. Таким чином, розглядаючи такі складові психологічного здоров'я дитини як стійкість до стресу, тобто здатність переборювати стресові ситуації та здатність брати на себе відповідальність при прийнятті рішень, ми дійшли висновку, що їх розвиток багато в чому зумовлений соціальним оточенням дитини молодшого шкільного віку. Не менш важливими при розвитку

здатності дитини до самопроекування є й інші складові психологічного здоров'я, а саме: прийняття себе та оточуючих, відкритість переживанням та володіння хорошим рольовим розвитком, результати дослідження яких буде відображено у наступних публікаціях.

Література

1. Притчи. Библейские. Христианские. Еврейские /Под ред. Н.Е.Фомина. – Харьков: Фолио, 2010. – 221с.
2. Тихонова М.І. Фактори ризику порушення психологічного здоров'я учнів початкової школи. [Електронний ресурс] / М.І. Тихонова. – Режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/926/94/>

References transliterated

1. Pritchi. Bibleyskie. Hristianskie. Evreyskie /Pod red. N.E.Fomina. – Harkov: Folio, 2010.–221 s.
2. Tikhonova M.I. Faktory ryzyku porushennya psykholoqichnogo zdorovya uchniv pochatkovoyi shkoly. [Elektronnyj resurs] / M.I. Tikhonova. – Rezhym dostupu: <http://vuzlib.com/content/view/926/94/>

Актуальні проблеми психології Т.2. Вип. 9.2015. ISSN 2072-4772